

KMET ZIBLJE FRANCOZA

Marija Jagodic

Etnografski muzej v Ljubljani hrani večje število panjskih končnic z najrazličnejšimi motivi. Glede na motiviko, ki jo predočujejo, jih je razporedil že S. Vurnik.¹ Tako so najpogostnejše religiozne upodobitve. Mnogo je tudi poslikanih panjskih končnic, ki zajemajo snov iz vsakdanjega življenja in ga pogosto humoristično karikirajo. Ljudski umetnik pa je na panjski končnici prikazal tudi ta ali oni zgodovinski dogodek. Tovrstne upodobitve seveda niso verno originalne, marveč često močno subjektivizirane po tedanjih ljudskih ali umetnikovih predstavah.

Štiriletna doba francoske okupacije pri nas (1809—1813) je našla svoj odmev tudi na panjskih končnicah. Ljudskemu umetniku 19. stoletja je bila ta doba gotovo najbližja, morda jo je doživel celo sam ali pa je o njej slišal pripovedovati očeta ali deda. Tako je ljudski umetnik večkrat naslikal skupino francoskih vojakov ali pa kak dogodek iz časov ilirskih provinc. Eno izmed teh upodobitev, Kmet ziblje Francoza, bo obravnavala naša študija.

Upodobitev na panjski končnici Kmet ziblje Francoza (EM 2354, glej sl. VIII) je neposredno vezana na ljudsko izročilo. Še več, ljudsko izročilo nam pomaga razložiti pomen tega motiva na panjski končnici, ki bi ga sicer lahko nepravilno razlagali, kot se je to že dogodilo.² Neposredna povezanost našega motiva na panjski končnici z istovrstnim motivom v ljudskem izročilu nas sili, da mu damo v nadaljnjem razpravljanju prvo mesto.

I. Kmet ziblje Francoza — v ljudskem izročilu

Ustno izročilo o zibanju Francoza živi še danes med ljudmi. Večina navedenih³ variant je bila zapisana v letu 1954/55. Od 24 zapisov so vsi

¹ Stanko Vurnik, Slovenske panjske končnice, Etnolog III, Ljubljana 1929, str. 157—178.

² S. Vurnik, o. c., str. 174.

³ Variant, ki so popolnoma enake enemu izmed navedenih zapisov in so bile zapisane v isti vasi, ne navajam. Prav tako ne navajam zapisov iz literature, ker so zaradi netočne krajevne navedbe neuporabni. — Zgodba je zamikala pesnika A. Aškerca. V pesmi je navedel vse značilnosti našega ljudskega izročila, ne omenja pa kraja zibanja, marveč le kmeta, ki naj bi zibal vojaka. Pesem

znani v prozi v obliki zgodb oziroma zgodovinskih anekdot, ki pa se med seboj bistveno ne razlikujejo, čeprav so poznane v gorenjskem, dolenskem in primorskem ljudskem izročilu. Jedro zgodb je v glavnem naslednje: kmet mora zibati francoskega vojaka. Nekaj časa ga ziblje in mu poje uspavanko, nato pa ga zvrne iz zibelke. V zvezi z natančnejšo vsebinsko analizo dobimo 12 več ali manj različnih motivov, ki so navedeni na začetku ustreznih variant.

Navedba variant po ustreznih skupinah

A	Kmet ziblje Francoza z uspavanko napoveduje konec oficir zvrne zibel
Loka pri Mengšu, p. d. pri Kobasarju ⁴	1. U Uok pr Kobasarjo je kmet Francoza zibou, pa j peu: <i>usaka reč le n cajt trpi.</i> Pa j pršou francosk ofcer in je vojaka naklestu, pa j reku kmet vojak: »Kmetoč ti so vedu, de bo ofcer pršou, zakaj pa nis men povedou?« (Pov.: Stane Ručigaj, zap.: M. Jagodic ⁵ 1. decembra 1954.)
Dobeno, Mengeš ⁵	
Topole pri Mengšu, p. d. pri Janšcu	2. U Topolah pr Janšcu je zibou kmet soudata Francoza in je peu: <i>usaka reč le n cajt trpi.</i> Pol ja pa ofcer not pršou in je vojaka nabou. (Pov.: Janez Koželj, zap.: M. J. 1. decembra 1954.)
Vel. Mengeš, Mengeš	
—	3. Francosk soudat je pršou u hiša, pa j djau kmet, de ga muor zibat. Kmet je biu lačən, pa ga j mogu zibat, pa j peu: <i>usaka stoar en cajt trpi.</i> Pa j pršou ta viš, pa j prevrnu soudata, pa trikrat udaru. (Pov.: Janez Korošec, zap.: Janez Dolenc, avgusta 1952.)
Groblje, Sentjernej	
Mrzlo polje, Stična, p. d. pri Mlakarju	4. Kmet je mogu zibat Francoza an je peu: <i>usaka reč an cajt trpi.</i> Je oče pravu, de j kmet Mlakar zibu Francoza an je peu: <i>usaka reč an cajt trpi, taku k Mlakarju zibaje.</i> K ga j zibu je pa ankat ta viš oficir pršou pa j kmet jamru: »Mam dost dela, moram pa še otrouka vn

nima glede na naša nadrobnejša izvajanja večjega pomena, je pa potrdilo nepretrganega ljudskega izročila in vsekakor prva in najstarejša literarna obdelava motiva o zibanju francoskega vojaka (A. Aškerc, Kako je kmet Francoza zibal, Narodna pravljica, Pripovedne pesmi, Mladinska knjiga 1949, str. 101 do 104).

⁴ Zaradi boljšega pregleda navajam kraj zibanja, če je znan, vedno na levi strani zgoraj.

⁵ Kraj zapisa je naveden na levi strani spodaj. Z drugo krajevno navedbo označujem občino.

⁶ Odslej M. J.

- djet pa vojaka zibat, ke se hoče zibat. Je pa ta viš reku: kdor bu pa tu, mené paklič.
Se je vojak use prvošu, se j hodu zibat. Ta ga j dej zibou, eden je pa šou ta višga paklicat. Je pa ta viš notre stopu, ta se j pa zibu, ga j pa ta viš taku s korobačem nahaju, de j mogu zbejžat. (Pov.: Anton Babnik, zap.: M. J. 28. oktobra 1954.)
- Vel. Loka, Višnja gora
- Petrušnja vas, Stična, p. d. pri Resniku
- Petrušnja vas
- Javorje, Podgrad, p. d. pri Kovačevih
- Javorje
- B
- Topole pri Mengšu, p. d. pri Janšcu
- Topole, Mengeš
- Mlake, Višnja gora, p. d. pri Mlakarju
- Vel. Loka, Višnja gora
- Mrzlo polje, Stična, p. d. pri Mlakarju
- Vel. Loka, Višnja gora
-
- Mlake, Višnja gora
5. Francosk vojak je pršu h Resnik, je pa zibka tm zamerku, pa se j not ulegu, pa j Resnik peu, an ga j zibu:
aja tutu, le spančki sladku — aja čiči, usaka reč le an cajt trpi.
Pol je pa francosk oficir pršu, je pa vojaka vn nagnou. (Pov.: Franc Skubic, zap.: M. J. 13. marca 1955.)
6. V spominu je ostala Javorcem francoska posadka, ki je bila nastanjena v Javorju pri Kovačevih in je njen poveljnik opazil pri Brkinkinih velike neške za mesenje kruha, katere je odnesel h Kovačevim in se vanje ulegel kot v zibelko in neki domačin ga je moral zibati, pri tem pa mu je pel uspavanko:
trara nina trara, vsaka stoar en cajt derá.
Prišel je višji poveljnik in je videl cela stvar, pa jih je naložil 25 z gola sablja grešniku na zadnja plat. (Zap.: Ivančič Tone Kusov.)⁷
- Kmet ziblje
z uspavanko napoveduje konec
7. So bli u Topolah pr Janšca soudatje na kvartirjo, pa so moral ta bolga soudata zibat, je djau: stari kolibaj. Kmet ja pa peu: *usaka reč le n cajt trpi.* (Pov.: Ivana Vahtar, zap.: M. J. 8. decembra 1954.)
8. Francozi so se kar zmislil, pa so jeh molg zibat. Pri Mlakarju na Mlakeh nad Višnjo goro je taku vojaka Francoza zibou an je peu:
aja tutu, saj na bu zmeraj taku.
(Pov.: Frančiška Kogovšek, zap.: M. J. 28. oktobra 1954.)
9. Se j Francoz u zibka spravu, pa ga j mogu kmet zibat. Pol mu j pa peu:
aja tutaja, bo že konc Mlakarjuga zibaja.
(Pov.: Frančiška Hribar, zap.: M. J. 28. okt. 1954.)
10. Oče j prpoudvou, de j blo nek pr an hiš, de j kmet zibou anga Francoza, pa je peu:
aja čiči, vsaka reč le an cajt trpi.
(Pov.: Franc Čoš, zap.: M. J. 29. oktobra 1954.)

⁷ Zvezek in magnetofonski posnetek s tem motivom mi je ljubeznivo dal na razpolago tovariš Marjan Kralj iz Radia Ljubljane. Na oddajo pa me je opozoril prof. N. Kuret. Obema najlepša zahvala.

- C**
- Kmet ziblje
z uspavanko napoveduje konec
kmet prevrne zibel**
- Mrzlo polje, Stična,
p. d. pri Mlakarju 11. Sa Francozi skuz hadil, pa ga j mogu kmet zibat Francoza u krušneh kadujah, to je blo pr Mlakarju na Mrzlem pul, pr Stičn. Kmet je zibu pa j peu:
usaka reč an cajt trpi.
Potem ga je pa prebrnu. Mamo še dnes u govorjaj: usaka reč le an cajt trpi, tku k Mlakarju zibaje. (Pov.: Karolina Medved, zap.: M. J. 29. okt. 1954.)
- Mrzlo polje, Stična — 12. Je pršou Francoz u hišo, pa j vidu zibu, pa otroka not; je djau kmet: daj še mene zibat. Kmet je pa prjeu za štrik, pa j zibu in je peu:
usaka reč en cajt trpi.
Pa j z ного porinu pa s štrikam nazaj uleku, enkrat je pa štrik preveč putegnu, se j pa zibu zvrniu. (Pov.: Stefan Vidic, zap.: M. J. 13. marca 1955.)
- Podgorje, Kamnik
- Č**
- Kmet ziblje
kmet prevrne
v zvezi s tem pregovor**
- Mrzlo polje, Stična,
p. d. pri Mlakarju 13. *Vsaka reč an cajt trpi*, so rekli star ljudje. So pri Mlakarju na Mrzlem pul Francoza zibal, ga j samo nekaj časa zibu, pol pa ne več. (Pov.: Jože Erjavec, zap.: M. J. 29. oktobra 1954.)
- Vel. Kopolje, Krka — 14. Ga j mogu zibat Francoza, a še sedaj pravijo, de j zibu prevrnu.
Vsake reči je ankat konc k Mlakarjuga zibaja.
(Pov.: Frančiška Kavšek, zap.: M. J. 29. okt. 1954.)
- Malo Črnelo, Stična
- D**
- Kmet ziblje
kmet prevrne
kmet pove pregovor**
- Mrzlo polje, Stična,
p. d. pri Mlakarju 15. Je Mlakar Francoza zibu, ga j mogu, po j pa prebrnu in reku:
vsake reči je ankat konc, vsaka reč an čes trpi, k Mlakarju zibaje.
(Pov.: Marija Kavšek, zap.: M. J. 29. oktobra 1954.)
- Malo Črnelo, Stična — 16. Ša dopoudval moj oča, en cajt ga j zibou Francoza, potem ga j prebrnu vn in je reku:
tutaaja sam an čes trpi.
(Pov.: Frančiška Kocmur, zap.: M. J. 28. okt. 1954.)
- Brezje, Grosuplje
- E**
- Kmet ziblje
v zvezi s tem pregovor**
- Mrzlo polje, Stična,
p. d. pri Mlakarju
Trebež pri Muljavi 17. *Vsaka reč le en cajt trpi, taku k Mlakarju zibaje.*
Kmet Mlakar je moral zibati Francoza iz Mrzlega polja. (Pov.: Marija Nose, zap.: M. J. 29. okt. 1954.)

- Mrzlo polje, Stična,
p. d. pri Mlakarju
18. Na Mrzlem pul ja ana hiša, k se reče pr Mlakarji. K sa prišli Francozi sem, so mel zibu u hiš, pa se je an Francoz u zibu ulegu, gospodar ga j mogu pa zibat.
- Le an čes usaka reč trpi, tku k Mlakarju zibaje.*
- Muljava, Krka
- (Pov.: Jurčič Franc, zap.: M. J. 29. oktobra 1954.)
- F
- Kmet ziblje
oficir zvrne zibel
oficir pove pregovor**
- Poljane, Šentvid,
p. d. pri Strukeljcu
19. Od mojega starega očeta stric iz Poljan nad Ljubljano, p. d. pri Strukeljcu, je zibal vojaka. Oficir je to videl, pa je šel in z bičem najprej udaril kmeta, potem pa vojaka in rekel:
- usaka reč en cajt trpi.*
- Ko je šel oficir stran, je pa vojak kmeta nabil in rekel: si videl oficirja, pa mi nisi povedal. (Pov.: Jože Ručigaj, zap.: Roza Jagodic 1. decembra 1954.)
- Loka pri Mengšu,
- G
- Kmet ziblje
kmet pove pregovor po ofic. naročilu
oficir zvrne**
-
20. Francozi sa bli po kmetih ukvartiran, pa so nem mogli dajat. Francoz se j pa domislu, da ga j kmet mogu zibat usak dan. Zbit z dil zibel, ga j u tista mogu dat, na štrik ubest pa zibat. Polej je pa djau, de zibat ne more zmerej. Polej pa pride ta viš, pa praša: »Kdaj pa, ob ker ur? Le zibl ga, pa mu poj: *„Usaka stvar le en čas trpi.“*
- Pridejo štirje, pa tist komandir. Ta ga ziblje. Pa zagrabja soudata, pa jih je dobu. (Pov.: Jože Jakše, zap.: Janez Dolenc avgusta 1952.)
- Volčkova vas, Šent-
jernež
- H
- Kmet ziblje
kmet prevrne**
-
21. So bili Kranjci in Francozi taki prijatljji, da se je Francoz, ko je videl, kako zibljejo otroka, kar v zibel vlegel, pa kazal, naj še njega zibljejo. Nekaj časa ga je kmet gugal, potem ga je pa ven vrgel, pa ni več tiščal noter. (Pov.: Alojz Vidmar, zap.: M. J. 12. septembra 1954.)
- Suhadole, Komenda
- I
- Kmet in kmetica zibljeta
z uspavanko napoveduje konec kmetica
oficir zvrne**
- Petrušnja vas, Šentvid,
p. d. pri Resniku
22. Praded Anton Dremelj je pravu, kaku je Francoza zibou. Je blo za časa Francozov, so mel 6 Francozov za fotrat na hran, sa hadil po hrano iz Omotc ali pa so jim nesli dol. Jen ankat pozim se je Francoz ujezu, de j preslaba hrana, je pa gor pršu u hiša, k je mat prela, pa se j jezui in kolovrat izsu za hiša. Pol je pršu nazaj u hiša, je bla pa tam

- zibu in sta ga mogla oče an mat zibat an pet zraven.
Je mat pela:
usaka reč an čes trpi.
- Oče j pa šou na kamanda, pa j reku, kaka nasilnast dela vojak. Je pa oficir gor pršu, je vzeu jermen an ga j naseku. Mat je pa djala: saj sem mo prou pela: usaka reč an čes trpi. (Pov.: Anton Dremelj, zap.: M. J. 26. marca 1935.)
- Petrušnja vas, Sentvid

J

- Kmetica ziblje
z uspavanko napoveduje konec
kmetica prevrne zibel**
- Volčkova vas, Sent- 25. K sa bli Francozi tukej, je u Voučkova vas pršu
jernej francosk vojak. Pr an hiš je bla sama stara ženica
doma, je zahtevu ovsu. »Baba hopsa! Če pa ne bo
hopsa, boš pa zibala.« Pa se j ulegu u zibka, pa j
reku: »Baba zibli!« Ženska je zapela:
Vsaka reč an cajt trpi.
- Puoli je pa zagnala z močjo zibka, de j vojak pau
von, pa zibka naj. (Pov.: Janez Premrl, zap.: Janez
Dolenc, avgusta 1932.)
- Vrbovce, Sentjernej

K

- Kmetica ziblje
z uspavanko napoveduje konec**
- Slavina na Pivki 24. V Slavini je Francoz videl ženo, ki je otroka zibala
v zibeli. Vojaku je bilo to, kar je videl, tako všeč,
da je hotel še sam poskusiti, pa je legel v zibel.
Žena mu je pela:
tananina, tanana, vsaka reč an cajt derá!
- (Pov.: skupina mlatičev, zap.: Milko Matičetov, dne
8. avgusta 1950.)
- Nevrke, Dolane

Vsebinska analiza

V večini primerov (21 po številu) ziblje francoskega vojaka kmet, le v dolenskem zapisu (I 22) kmet in kmetica oziroma sama kmetica v primorskem (K 24) in dolenskem izročilu (J 23).

Konec neprijetnega dela napoveduje kmet že med zibanjem z uspavanko* v štirih gorenjskih inačicah (A 1, 2 — B 7 — C 12) ter enajstih dolenskih [A 3, 4, 5 — B 7, 8, 9, 10 — C 11 — G 20 (po oficirjevem naročilu) — I 22 — J 23] in dveh primorskih (A 6 — K 24).

Zvrnitev zibelke oziroma v njej ležečega vojaka, ki jo napoveduje kmet simbolično že z uspavanko, izvede v resnici kmet v sedmih dolenskih inačicah (C 11, 12 — C 13, 14 — D 15, 16 — J 23) in eni gorenjski (H 21).

* Ker je običajni pregovor v naših variantah namenjen kot kmetova uspavanka vojaku v vseh zapisih, ga zato tudi stalno tako označujem.

Oficir, »ta viš«, ki pride sam ali pa na kmetovo prošnjo, prevrne zibel v petih dolenskih variantah (A 3, 4, 5 — F 19 — I 22) in eni primorski (A 6).

V dveh dolenskih zapisih pove kmet običajno uspavanko že kot pregovor ali rek po zvrnitvi zibelke (D 15, 16).

V variantah, navedenih pod C in E, kmet ne napoveduje konca zibanja z uspavanko ali pregovorom. Običajno zgodbo je v teh primerih ljudstvo pozneje komentiralo s pregovorom, ki je v ostalih zgodbah namenjen kot kmetova uspavanka zibajočemu se vojaku.

V gorenjskem izročilu (H 21) pa naša uspavanka ni omenjena niti kot pregovor niti kot uspavanka.

Iz gornje vsebinske analize sledi, da so si glede na dvanajst glavnih skupin skoraj enaki zapisi pod C, D, J dalje pod A, G, I, F, pod B, K ter C in E. Zapis pod H pa je glede na skopo orisani dogodek osamljen in nima nobenih paralel.

Dejstvo, da v večini primerov ziblje francoskega vojaka kmet in ne kmetica — v ljudskem izročilu v treh izjemah, na končnici pa vedno kmet — bi lahko razložili takole: Čeprav je jasno, da je zibanje otrok običajno opravilo žensk, je zato nenavadno, zakaj ga ziblje v večini navedenih primerov kmet. Če se je dogodek res pripetil (o tem pozneje) in je bil moški zaposlen s tem neprijetnim opravkom, potem bodi vsekakor z neko skepsjo izrečena zahvala ljudskemu izročilu, ki nam je po poldrugem stoletju ohranilo dogodek tako, kot se je pripetil, in ni — po ljudskem izročilu opravičljivi intuiciji — spravilo dogodka v zvezo z ženskami, kot se je to dogodilo verjetno v dveh variantah (J 23 — K 24), v eni pa prav gotovo (I 22).⁹

Našega kmeta zibavca, ki potem zvrne zibel, pa bi lahko predstavili tudi drugače: kot moškega, simbolično predočujočega nezadovoljno ljudstvo, ki potrpežljivo prenaša vse težave, ko mu jih je zadosti, pa se postavi po robu — resnična ali simbolična zvrnitev zibelke to dokazuje.

Variante, kjer oficir zvrne zibajočega se vojaka, zlasti one, ki navajajo, da se je to dogodilo na kmetovo prošnjo (A 4 — G 20 — I 22), pa bi vsekakor razložili z ljudskim mnenjem¹⁰ in zgodovinskim dejstvom, da so si Francozi prizadevali ohraniti v deželi red in mir. Kmetova pritožba na višjem forumu je v tem primeru v resnici lahko zalegla.

Nastanek pregovora: vsaka stvar en čas trpi, ne kaže postavljati v zvezo z ljudskim izročilom o zibanju Francoza. Nastal je gotovo že prej — ponavljale so ga generacije pred francosko okupacijo ob najrazličnejših težavah, kot so ga in ga še ponavljajo generacije po francoskem odhodu brez kakršne koli zveze z našim ljudskim izročilom.

Po vsebini in nastanku zanimivejši je pregovor oziroma uspavanka: usaka reč le an cajt trpi, taku k Mlakarju zibaje, ki

⁹ V prvem zapisu tovarišiče F. Sarfove avgusta 1950 je pripovedovalec navedel le pradedo kot zibalca. Ob vnovičnem zapisu je pritaknil zraven še babico (marca 1955).

¹⁰ V splošnem označuje ljudsko izročilo Francoze za mile okupatorje.

ga izpričujejo le dolenjske variante (A 4 — B 9¹¹ — C 11 — D 15 — E 17, 18). Pregovor, ki je še danes ohranjen v enaki obliki, pa bi vsekakor kazalo vezati na neki določni dogodek oziroma ljudsko predstavo. Zanimivo je, da ta rek živi še danes med ljudmi popolnoma samostojno in ni vedno vezan na zgodbo o zibanju Francoza. Tako ga ponavljajo v zvezi z vsakodnevnimi težavami ipd. Vsebinsko lahko razčlenimo pregovor v dva dela: prvi del vsaka reč le ancajt trpi dopolnjuje oziroma s primerjavo razlaga drugi del: taku k Mlakarju zibaje. Prav ta drugi del dokazuje, da ga je ljudstvo dodalo sicer že znanemu pregovoru (prvem delu) na osnovi nekega določenega dogodka — v našem primeru dolgotrajnega neprijetnega zibanja, ki se je dogodilo pri kmetu Mlakarju.

V zvezi z nastankom in nastopom našega pregovora v ljudskem izročilu nas dalje zanima: če domnevamo, da je dogodek resničen, ali je sploh mogoče, da je kmet v resnici pel eno izmed gornjih uspavank? Če se je vojak zibal samo enkrat, za šalo ipd. (o vzrokih zibanja pozneje), potem moramo reči, da že pomen uspavanke, ki karakterizira neko dalj časa ponavljajoče se dogajanje, govori proti, to je proti samo enkratnem u zibanju, pa naj bo za šalo ali zares. Če pa se je zibanje ponavljalo, za kar imamo potrđilo v ljudskem izročilu (A 4..)¹² in vsebini pregovora, postane uspavanka lahko celo realna, še bolj pa rek, ki ga izreče kmet že po zvrnitvi zibelke. Kmetova zavest, da ga Francoz ne bo razumel, še bolj omogoča obstoj v tem primeru res duhovite uspavanke.

Še najbolj trdno¹³ preteklosti podtaknjena trditev v zvezi z nastopom uspavanke v naših zgodbah se zdi naslednja: dogodek se je torej v resnici dogodil in imenovani ali anonimni kmet je moral zibati Francoza. Toda ob zibanju mu ne poje nobene uspavanke, šele ko zibel prevrne, reče običajno uspavanko, v teh primerih že pregovor: vsaka reč en čas trpi (D 15, 16).

Svojo razvojno pot je uspavanka doživela tudi v ljudskem izročilu oziroma pri širjenju ljudskega izročila. Tako so ljudje, kot izpričujejo navedene variante (Č 13, 14 — E 17, 18), ob pripovedovanju zgodbe komentirali dogodek s pregovorom: vsaka reč en čas trpi. Ostalo ljudsko izročilo, kar dokazuje večina naših primerov, pa je podtaknilo pregovor zibajočemu kmetu, ki naj bi ga pel kot uspavanko že ob zibanju (A 1, 2...).

V zvezi z ljudskim izročilom bi vzeli torej še drugo možnost, ki pojasnjuje nastop uspavanke v gorenjskem, dolenjskem in primorskem izročilu: dogodek se je primeril tu ali tam (to je v tem primeru vseeno), kmet ni pel ob zibanju nobene uspavanke, niti je ne izreče kot pregovor

¹¹ S pravo uspavanko variiran pregovor gre v tem primeru pripisati pripovedovalcu.

¹² S pikami označujem že navedene primere, ki jih zato tu ne navajam vnovič.

¹³ Tudi to trditev je treba sprejeti s precejšnjo rezervo.

Kmet ziblje Francoza
(Panjska končnica iz zbirke Etnografskega muzeja v Ljubljani — 2354)

ob zvrnitvi zibelke, marveč so pripovedovalci zgodbo pozneje komentirali z uspavanko ali pregovorom. V ospredju je zapis Č 13, kjer pregovor Vsake reči je ankat konc k Mlakarjuga zibaja, pojasnjuje zgodba.

Vzroki in pomen zibanja

V ljudskem izročilu: Preden se lotimo težko rešljivega vprašanja, ali je do zibanja sploh prišlo in če je, kje je to bilo, nas zanimajo vzroki zibanja, ki jih navaja ljudsko izročilo ali odgovori ljudi na vprašanja v zvezi s tem. Navedba in razčlenitev teh izjav je naslednja:

- A 1 (o)¹⁴ Kmet je moral zibati Francoza — je s tem kmeta sekiral.
2 —
3 (z)¹⁵ Kmet je moral zibati Francoza na njegov ukaz.
4 (z) Kmet je moral zibati Francoza.
5 (o) Francoz je videl zibelko in mu je bilo zibanje všeč; verjetno je iz Francije še poznal ni.
6 (z) Kmet je moral zibati Francoza.
B 7 (z) Kmet je moral zibati Francoza.
8 (z) Francozi so se kar spomnili in so jih morali zibati... s tem so kmete nadlegovali.
9 (z, o) Kmet je moral zibati Francoza. Čudno pa je, da bi se hotel Francoz zibati, saj so pravili stari, da Francozi niso preveč gnjavili ljudi.
10 (o) Ta zgodba pomeni, da ne bodo več dolgo Francozi tukaj.
C 11 (z) Kmet je moral zibati Francoza.
12 (z, o) Francozu se zahoče zibanja, ker vidi otroka, kako se ziblje... je s tem kmeta sekiral.
Č 13 —
14 —
D 15 (z) Kmet je moral zibati Francoza.
16 (o) Ta zgodba pomeni, da bo Francoz samo nekaj časa ležal v zibelki, potem ga bodo vrgli ven, ne bo več kraljeval.
E 17 —
18 (z) Kmet je moral zibati Francoza.
F 19 (o) Kmet je moral zibati Francoza.
G 20 (z) Kmet je moral zibati Francoza.
H 21 (z) So bili Kranjci in Francozi prijatelji... iz prijateljstva.
I 22 (z) Kmet ziblje za kazen, ker daje preslabo hrano.
J 23 (z) Kmetica ziblje za kazen, ker ne daje ovsa.
K 24 (z) Francozu se zahoče zibanja, ker vidi otroka, kako se ziblje.

¹⁴ Mala, v oklepaju navedena črka o (= o), označuje odgovor pripovedovalca na zastavljeno vprašanje.

¹⁵ Mala, v oklepaju navedena črka z (= z) označuje odgovor, posnet iz zgodbe.

Iz zgodb samih povzamemo največkrat odgovor: kmet je moral zibati Francoza; vzrok ni natančneje naveden (A 1, 3, 4, 6 — B 7, 9 — C 11 — D 15 — E 18 — F 19 — G 20). Najpogostnejše mnenje pripovedovalcev je, da je z zibanjem hotel kmeta nadlegovati »sekirati« (A 1 — B 8).

Poglejmo si sedaj odgovore pripovedovalcev na vprašanja ali pa iz zgodb povzete misli o vzrokih in pomenu zibanja: ljudsko izročilo, ki trdi, da so se Francozi kar spomnili in so jih morali zibati in da so s tem hoteli nadlegovati kmeta (A 1 — B 8), je v primeru, če se je zibanje res dogajalo, popolnoma pravilno. Zibanje je bilo v resnici sekatura vladajočega okupatorja nad podložnim ljudstvom. Ker si je nadutost privoščil v večini navedenih primerov navaden vojak (razen B 7), je tudi razumljivo, da izvede zvrnitev vedno oficir »ta viš«. Ker se zvrnjenje po oficirju zelo pogosto pojavlja, v navedenih variantah zvrne oficir celo večkrat ko kmet, je lahko bila vzrok temu zibanju slučajna vojakova domislica, ki jo je kmet, zlasti če se je ponovila večkrat, imel za nadlegovanje. To nadlegovanje pa vsekakor ni bilo v stilu francoskega prizadevanja, da prinesejo deželi red in mir, ki ga ne odrekajo Francozom tudi zgodovinarji. S tem zgodovinskim dejstvom je komentiral svoje pripovedovanje pripovedovalec iz Velike Loke.¹⁶ Po njegovem mnenju se zgodba verjetno ni primerila večkrat, saj je znano, kot so pravili stari ljudje, da Francozi niso preveč gnjavili ljudi in zato bi bilo prav čudno, da bi moral kmet zibati Francoza, saj bi bilo to v ponavljajočih se obdobjih res očitna sekatura (B 10).

Primeri pod A 5 — C 12 — K 24 navajajo skupno mnenje, bodisi že v zgodbi (K 24) ali pa v odgovoru, da je Francoz videl zibelko oziroma otroka v njej, kako se ziblje; vsa stvar mu je ugajala in zahotelo se mu je zibanja. Z dodatnim mnenjem pod A 5, da Francoz zibelke ni poznal, pa je skušal pripovedovalec razložiti vzrok dogodka. Vsekakor je ta razlaga pravilnejša od prejšnje, kajti, da bi vojak s prisilnim zibanjem izvajal sekaturu nad kmetom, je res težko umljivo. Dodatna razlaga pod A 5 je precej utemeljena in dopolnjuje naša izvanja. Vojak namreč, ki naj bi se bil zibal, je bil lahko doma iz mesta in zibelke res ni poznal, čeprav so sicer v francoski ljudski materialni kulturni izpričane. Vendar pa tudi v navedenih variantah nastopi to zibanje v svoji nadaljnji fazi, ker se je večkrat ponavljalo, kot sekiranje. To mnenje potrjuje nenavadna uspanka, ki jo kmet pri prvem zibanju prav gotovo ni zapel, ampak šele po času, ko je postala vojakova želja po zibanju večkratna, to je nadeležna. V tem pomenu ima to zibanje oziroma njegova razlaga stične točke z variantami pod A 1 in B 8.

Zibanje za kazen v obeh dolenskih variantah (I 22 — J 23), ker je hrana preslaba ali ker kmetica napačno razume vojakovo slovenščino, pa izzveneva enako kot v gornjih primerih (A 1..) v sekiranje kmeta po vojaku.

¹⁶ Glej pripovedovalca pod A 4.

Osamljeno je mnenje pod H 21, kjer naj bi Kranjec zibal Francoza iz prijateljstva. Varianta se navezuje na primere pod A 5 — C 12 — K 24, kjer se vojaku zahoče zibanja od pogledu na otroka.

Zapis iz Mlak nad Višnjo goro (B 10) ter z Brezij pri Grosupljem (D 16) razlagata vzroke oziroma pomen zibanja že simbolično v zvezi z uspavanko, ki jo poje kmet, namreč: kmet se je z uspavanko tolažil, da Francozi ne bodo več dolgo tukaj — torej že simbolična napoved ne samo konca zibanja, ampak tudi napoved francoskega državnega poraza. Ta razlaga je vsekakor sprejemljiva.

V literaturi: Svoje mnenje k ljudskemu izročilu o pomenu zibanja je podal že dr. J. Gruden. Ne vem, koliko je resnice na tej pripovedki, ki jo je videti večkrat naslikano na končnicah čebelnih panjev, gotovo pa dobro izraža mnenje ljudstva, ki se je ob raznih nadlogah tolažilo s tem, da jih bo kmalu konec.¹⁷ To trditev pa S. Vurnik, ki je sicer sistematično in motivno dobro opredelil panjske končnice, ne jemlje v mar. Njegovo ugotavljanje oziroma razlaganje je vezano izključno samo na končnico (zato taka trditev), ne pa na ljudsko izročilo. Zato tudi njegova, na majavih temeljih postavljena razlaga z naslednjo vsebino: Sličica hoče s tem smešiti Slovence, ki so morali po odhodu Francozov zibati otroke, ki so jih imeli tuji vojaki z našimi dekleti.¹⁸ To Vurnikovo trditev pa zavrača že A. Bukovec z naslednjim: »Rajni znani jezikoslovec Anton Mikuš, s katerim sem o tej končnici razgovarjal, mi je pomen slike drugače razložil. Kmet predstavlja našega v božjo voljo vdanega človeka, potrpežljivo prenašajočega vse težave, ki so jih prinesli Francozi v deželo, in žrtvujočega vse, da bi bilo pri nas Francozom mehko poslano. Od tod tudi stari pregovor: Saj je še Francozom nehalo zibanje, češ vsake stvari je enkrat konec.«¹⁹

Kako pa bomo na osnovi ljudskega izročila in lastnih opažanj pomen in vzroke te zgodbe razložili? V dobro slovenskim ženam in dekletom, ki so živele v času francoske okupacije, bodi povedano, da Vurnikova trditev ne drži. Niti v enem primeru (ne v zgodbi ali v odgovorih na vprašanja) ni bilo govora o tem, da bi bilo zibanje parodija ljudskega izročila na nezakonske otroke, ki naj bi jih bile imele Slovenske s Francozi. Ta razlaga je le nazoren primer raziskovanja v zvezi z motivom na končnici samo v muzeju, ne pa v zvezi s končnico oziroma motivom, ki ga predočuje, v ljudskem izročilu. Grudnova in Bukovčeva oziroma Mikuševa razlaga pa je vsekakor sprejemljiva z nasledno dopolnitvijo. Gruden kot Bukovec razlagata pomen zgodbe o zibanju popolnoma simbolično, pregovor je le izraz in potrdilo te predstave. Zgodba o zibanju francoskega vojaka pa je šele pozneje, opremljena s pregovorom ali

¹⁷ J. Gruden, Spomini na Francoze, Zbornik Matice Slovenske, Ljubljana 1911, zv. XIII, str. 21.

¹⁸ S. Vurnik, o. c., str. 174.

¹⁹ Avgust Bukovec, Naše panjske končnice, Slovenski čebelar, Ljubljana, 1. marca 1943, 21—22.

uspavanko, dobila simboličen pomen; primarno je njen nastanek, in s tem tudi pomen vsekakor vezan na neki resnični dogodek.²⁰

O vzrokih zibanja zaradi šale, sekature, kazni itd. bi bilo nespametno postavljati kakršne koli trditve; tu nam preostane le domnevanje za eno izmed navedenih ljudskih trditev, ki hkrati utemeljujejo možnost dogodka. Kot izhodišče bi navedli zapisa pod C 12 in K 24: Francozu se je zahotelo zibanja, ko je videl otroka, kako se ziblje, ker pa se je hotel večkrat zibati, je kmet občutil zibanje brez dvoma kot nadlegovanje.

Lokalizacija zibanja v ljudskem izročilu in resničnost dogodka

Ljudsko izročilo navaja več krajev, kjer naj bi bili Francoza zibali. Tako si ga svojijo kar trije slovenski predeli: Dolenjska, Gorenjska in Primorska. Od 24 zapisov je naveden kraj zibanja v 17 primerih, v 15 izmed njih tudi hišno ime kmeta, ki naj bi bil zibal vojaka. Pri ostalih variantah (7 po številu) pripovedovalci tudi na podrobnejša vpraševanja niso vedeli lokalizirati dogodka. Splošno pa velja: krajevno neopredeljene gorenjske variante (H 21 — C 12) menijo, da se je dogodek pripetil na Gorenjskem, dolenjske (A 5 — B 10 — C 12 — Č 14, 16 — G 20) pa, da na Dolenjskem.

Po navedbi krajev zibanja se da ugotoviti naslednje: dolenjsko izročilo z navedenim krajem zibanja, po številu enajst (A 4, 5 — B 8, 9 — C 11 — Č 15 — D 15 — E 17, 18 — I 22 — J 23), nastopa v primeri z gorenjskim (A 1, 2 — B 7 — F 19) oziroma primorskim (A 6 — K 24) še najbolj nedeljeno. Tako označuje osem izmed enajstih dolenjskih odgovorov kmeta Mlakarja z Mrzlega polja pri Stični kot kmeta, ki naj bi bil zibal; odgovor pod B 8 omenja sicer Mlakarja kot kmeta zibavca, toda ta naj bi bil doma iz Mlak nad Višnjo goro.²¹ Izmed ostalih treh odgovorov omenjata dva (A — 5 I 22) kmeta Resnika iz Petrušnje vasi pri Šentvidu kot zibavca, eden pa Volčkovo vas (G 20).

Zanimivo je torej, da predeli okoli Stične, Žalne in Višnje gore navajajo kot kraj, kjer so zibali Francoza, izključno Mrzlo polje, Mlakarjevo hišo. V vaseh okoli Šentvida pri Stični pa bodisi o tem motivu nič ne vedo ali pa omenjajo Resnikovo hišo iz Petrušnje vasi kot kraj zibanja. Torej niti 20 km razdalje in ljudska govornica je že drugače usmerjena.

Dolenjsko izročilo nastopa glede na množino zapisov še najbolj enotno. Drugače gorenjsko: izmed štirih pozitivnih odgovorov imamo tri različne navedbe kraja zibanja. V vasi Topole pri Mengšu so zibali Francoza pri Janšču²² v dveh zapisih (A 2 — B 7). Od ostalih dveh

²⁰ Enako mnenje glede pomena upodobitve na panjski končnici je pripisal svojemu zapisu M. Matičetov (K 24).

²¹ V tem primeru se je jasno pokazala nezanesljivost ljudskega izročila. Ko sem se oglasila na Mlakah, so mi povedali, da hišnega priimka Mlakar sploh ne poznajo, še manj, da bi tam kdo zibal Francoza.

²² Razen navedenega primera v vasi ni nihče nič vedel o tem.

gorenjskih variant pa navaja ena kot kraj zibanja Loko pri Mengšu p. d. pri Kobasarju²³ (A 1), druga pa Poljane pri Sentvidu nad Ljubljano, p. d. pri Štrukeljcu²⁴ (F 19). Ostali predeli okoli Kamnika, Komende, Škofje Loke²⁵ pa o zibanju nič ne vedo.

V primorskem izročilu se omenjata dva kraja: Javorje pri Podgradu, p. d. pri Kovačevih, in Slavina na Pivki (K 24).

Iz ljudskega izročila, ki je naš edini vir, ne moremo ugotoviti natančnega kraja zibanja in ali se je zibanje res dogodilo tam, kjer ga ljudstvo omenja. V zvezi z ugotavljanjem kraja zibanja po ljudskem izročilu moremo reči sledeče: Naša zgodba o zibanju Francoza ima svojo domovinsko pravico vsekakor v Sloveniji — dogodila se je na slovenskih tleh. Zibanje pa si lastijo z enako resnostjo²⁶ kar tri slovenske pokrajine: Dolenjska, Gorenjska in Primorska s poudarkom, da Dolenjska nastopa najbolj enotno. Prav ta enotnost dolenskega izročila in njegova samostojnost (ni vezano na panjsko končnico kot gorenjsko) pa govori za to, da je Dolenjska predel zibanja. Če se je zibanje res pripetilo, potem se je pri Mlakarju na Mrzlem polju verjetneje ko pri Resniku iz Petrušnje vasi. To domnevo podpiram kakor sledi: Resnik iz Petrušnje vasi, z izrazito pravljničarsko naravo — verjetno je ta dar imel tudi njegov praded — si je zgodbo o francoskem zibanju najbrž prisvojil (hišna tradicija!), kajti v vasi sem dobila le še en odgovor, ki je trdil isto, medtem ko v okoliških vaseh niso nič vedeli o tem. Nasprotno pa ljudsko izročilo okoli Stične, Žalne in Višnje gore navaja le kmeta Mlakarja z Mrzlega polja kot zibavca — v pregovoru in zgodbi. Nevezanost tega ljudskega izročila na hišno tradicijo (Resnik!) naša gornja izvajanja še bolj potrjuje.

Pri ugotavljanju realizacije našega dogodka nam priskoči na pomoč materialna kultura in deloma upodobitev na panjski končnici. Zibanje kot ga omenja ljudsko izročilo ali kot ga je upodobil naš umetnik, je bilo pravzaprav v otroški zibelki zelo težko mogoče, že zaradi neudobnosti. Ljudje se zibelk, v katerih bi lahko ležal odrasli človek, ne spominjajo. Upodobitev, kjer gledajo vojakove noge čez zibel, kot jo je ustvaril slikar Smrekar,²⁷ pa je verjetno samo njegova zamisel. Naše ljudsko izročilo samo v enem primeru trdi, da je moral kmet narediti novo, verjetno za velikost Francoza primerno zibel (G 20), medtem ko v ostalih zgodbah, kjer je morala kmetica dvigniti otroka iz zibeli, govore primeri nazorno za to, da je bila to otroška zibel (A 4). Brkinsko (A 6) in dolensko (C 11) zibanje v nečkah oziroma krušnih kodunjah je vsaj

²³ Enako kot pod 21.

²⁴ Enako kot pod 21.

²⁵ Za predele okoli Škofje Loke se zahvaljujem za podatke tov. F. Sarfovi.

²⁶ Pri samostojnem zbiranju terenskega gradiva v zvezi z omenjanjem kraja zibanja in kmeta zibavca je izzvenela ta resnost često v užaljenost, kjer sem omenila, da kraj zibanja morda ni točen.

²⁷ Reprodukcijska slika je v delu: Vlado Klemenčič, Iz starih in novih časov, str. 75.

glede na njihovo velikost verjetnejše. S tem v zvezi je treba omeniti še ljudsko izročilo z Dolenjskega, ki na splošno potrjuje, da so pred 150 leti zibali otroke kar v velikih krušnih kodunjah.

Datacija dogodka

Zgodba o zibanju Francoza je stara, ker je vezana na določeno zgodovinsko obdobje (francosko okupacijo), največ 146 let (od leta raziskovanja 1954/55 do začetka francoske okupacije 1809). Dogodek se je moral dogoditi gotovo v času štiriletnega obstoja ilirskih provinc (1809—1813). Nesmiselno bi bilo ugotavljati, v katerem izmed teh štirih let.

Večidel ljudsko izročilo dogodka ne datira. Tako niti ena zgodba, ki omenja Mlakarja z Mrzlega polja kot zibavca. V dveh drugih primerih pa sta pripovedovalca navedla pokoljenje zibavca v odnosu do njiju (F 19, I 22). Tako omenja dolenjska inačica iz Petrušnje vasi, da je praded Anton Dremelj pripovedoval, kako je zibal Francoza. Praded pripovedovalca Antona Dremlja, Anton Dremelj, je bil rojen 20. julija 1809;²⁸ navedena rojstna letnica govori za to, da praded še ni mogel zibati vojaka, ker je bil še sam v zibeli. To pripovedovalčevo napačno rodovno pomnjenje popravljam z navedbo rojstnega leta njegovega praprageda, ki se je imenoval prav tako Anton Dremelj, in je bil doma v Petrušnji vasi 22, p. d. pri Resniku. Ta se je rodil 12. decembra 1779,²⁹ njegova zakonska družica, ki naj bi tudi sodelovala pri zibanju, pa je bila Marija Kavšek, rojena 8. septembra 1789. Ti rojstni podatki bi vsekakor dopuščali možnost, da je Anton Dremelj zibal Francoza, kajti umrl je šele po odhodu Francozov iz naših krajev.

V gorenjski inačici pa je zibal Francoza stric pripovedovalčevega starega očeta, ki je bil rojen okoli leta 1780.³⁰

Ker zapisi, ki navajajo kmeta Mlakarja z Mrzlega polja kot zibavca, kot že omenjeno, v nobenem primeru dogodka ne datirajo, moramo, ker se že zavzemamo za to, da je Mlakar pravi zibavec, navesti njegove rojstne podatke: praded sedanjega gospodarja Franca Nadraha, p. d. Mlakarja z Mrzlega polja 1, Filip Nadrah, se je rodil 2. marca 1787³¹ in tako naj bi bil nekoliko pred svojim 50. letom zibal Francoza.

Ostale zgodbe v ljudskem izročilu niso datirane. Tudi odgovori na razna vprašanja so nepomembni. Prav ti odgovori pete generacije pa so dokazali, da pomenijo francoski časi za ljudstvo že nekaj silno odmaknjena, kar vsekakor presega predstavo 147 let.

²⁸ Status animarum, 1766—1850.

²⁹ Status animarum, isti.

³⁰ Letnico navajam po pripovedovalčevem pomnjenju.

³¹ Status animarum, Sitticensis—1856.

II. Motiv na panjski končnici

Panjska končnica Kmet ziblje Francoza (EM 2354) je iz mehkega lesa. Osnovna barva-podlaga je svetlomodra in prehaja spodaj v rjavkasto oziroma zeleno barvo tal. Stilizirani oltarni antependij je rjavkastordeče barve in nastopa tudi tu kot značilen zaključek ob straneh.

Risba predočuje kmeta, ki ziblje vojaka v zibelki. Zibelka je rjave barve. Na podolžni stranici so trije gumbi za privezovanje vrvi, končna stranica pa je skromno ornamentirana. Vojak, ki spi v zibelki, ima uniformo modre barve z rdečerjavimi epoletami. Vojak spi v nekoliko skrčeni drži. Levo roko ima položeno čez prsi, v desni pa drži puško z nasajenim bajonetom. Pokrivalo-čaka je modre barve. Ob vojakovi glavi stoji kmet, oblečen v osrednjeslovensko nošo iz druge polovice 19. stoletja. Na nogah ima črne škornje z vihali, ki so zavihani navzdol, tako da se vidijo bele spodnje hlače. Kratke, temne irhaste hlače segajo nekoliko čez koleno. Rdečkast telovnik je zapet z okroglimi gumbi. Pod telovnikom ima belo srajco. Klobuk z okroglo štulo in srednje velikimi kraji je črne barve. Kmet drži z levo roko zibelko, v desni pa ima korobač — verjetno brezovo metlo.

Nedvomno je naša upodobitev na panjski končnici povezana z motivom v ljudskem izročilu. Po vojakovi uniformi, ki je le deloma francoska, bi se njegovo nacionalno poreklo težko določilo.³² Če si navedeno ogledamo vojakov obraz, se zdi, da je ljudski umetnik skušal upodobiti Napoleona III. Vsaj koničasto pristrizena brada in dolgi, ozki brki govorijo za to. Tudi epolete na ramah označujejo po položaju višjega, ne pa nižjega vojaka. Zakaj je ljudski umetnik upodobil prav takega vojaka? Morda slučajno? Verjetneje pa je, da je delal po neki predlogi. Vprašanje je, ali je namenoma izbral podobo oziroma poteze Napoleona III. Ker je končnico delal že v precejšnji časovni odmaknjenosti (končnica datira v poznejši čas), si je vendarle lahko predstavljal, da je z malim nečakom velikega strica, Francozom res nehalo zibanje — torej bi bila to simbolično satirična upodobitev motiva iz ljudskega izročila. Druga možnost je naslednja: slika Napoleona III. je bila v tedanjem časopisju gotovo najboljša in najbolj pogostna in ljudski podobar si jo je izbral za predlogo francoskega vojaka brez kakih določenih namenov.

Kmetova resna drža in pripravljeni korobač v roki s povezavo motiva na končnici z enakim motivom v ljudskem izročilu pa vsekakor utemeljuje ljudski pregovor: aja čiči, vsaka reč en čas trpi. V zvezi s korobačem, ki ga drži kmet v levi roki, bi panjsko končnico motivno uvrstili v ono skupino zgodb o zibanju Francoza, kjer kmet sam prevrne vojaka in oficirjeva pomoč ni potrebna. Pri upodobitvi kmeta opazimo majhno anatomsko nepravilnost — grbavost, ki je lahko slikarjeva li-

³² Za podatke v zvezi s tem se zahvaljujem tudi na tem mestu tovarišu J. Vrtinu.

kovna napaka ali pa je namenoma narejena. V tem primeru je hotel podobar gotovo predstaviti določenega kmeta v zvezi z ljudskim izročilom.³³

Kako je nastala upodobitev na panjski končnici

Ljudski umetnik je upodobil motiv na panjski končnici po ljudskem pripovedovanju, o tem ni dvoma. Iz tega sledi, da je upodobitev motiva na panjski končnici gotovo vezana na ljudsko izročilo, ljudsko izročilo pa ni vedno ali v zelo redkih primerih vezano na končnico.³⁴ V nekaterih primerih pa je motiv na panjskih končnicah vendarle posredoval ali bolje, ohranjal motiv v ljudskem izročilu. Znano je, da so končnice prodajali na semnjih. Kmet, ki mu je bila končnica všeč, jo je kupil. Motiva se je lahko spominjal iz pripovedovanja ali pa mu ga je razložil prodajalec. Doma je sedaj panjska končnica posredovala motiv na novo ali pa obnovljeno.

V prvem primeru je ljudska govorica inspirirala slikarja, ki je upodobil motiv na končnici (ljudsko izročilo — podobar — upodobitev). V drugem pa je panjska končnica pomagala ohranjati ljudsko izročilo, je osvežila neko že pozabljeno pripoved ali pa je motiv na novo posredovala ljudem. (Podobar — panjska končnica — ljudje.)

Datacija naše končnice in kraj izdelave

Z gotovostjo lahko trdimo, da panjska končnica ni bila izdelana v času dogodka. Ljudski umetnik jo je naslikal v času množičnega izdelovanja panjskih končnic, to je v drugi polovici 19. stoletja, v letih 1870 do 1880. V približno ta čas sodi tudi kmetova noša.³⁵ Ker v muzejski inventarni knjigi ni naveden niti kraj najdbe niti kraj izdelave, bi bilo panjsko končnico težko pripisati gorenjski ali dolenski roki. Poglavje slikarskih delavnic panjskih končnic, ki so bile tako na Dolenjskem kot na Gorenjskem, pa je skoraj še docela neobdelano in terja posebne študije. Šele takrat bo mogoče končnici z navedenim motivom prisoditi njeno pravo provenienco.

³³ V ljudskem izročilu okoli Mrzlega polja nisem o tem izvedela nič navedenega.

³⁴ Le v variantah pod A 1, 2, 5 — C 12 — D 16 so navedli pripovedovalci tudi panjske končnice. Tudi v zbirkah panjskih končnic privatnih muzejev v Kamniku in pri šolskem upravitelju Golobu v Mežici ni nobene končnice s tem motivom, enako ne v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. Za podatke iz Mežice se zahvaljujem tovarišu B. Orlu, ravnatelju Etnografskega muzeja v Ljubljani, za mariborsko sporočilo pa Tončici Urbasovi, kustosu Pokrajinskega muzeja v Mariboru.

³⁵ Tudi nošo je ljudski podobar upodobil anahronistično, ker je upodabljal dogodek iz začetka 19. stoletja, kjer pa ljudska noša prav gotovo ni bila taka.

Zaključek: Neposredna povezanost na panjski končnici upodobljenega motiva Kmet ziblje Francoza z ljudskim izročilom nas je prisilila, da smo mu odmerili večjo pozornost. Obojestransko dopolnjevanje pa je jasno: medtem ko nam je ljudsko izročilo pomagalo razložiti pomen upodobljenega motiva, pa je panjska končnica skozi desetletja s svojo upodobitvijo ohranjala zgodbo v ljudskem izročilu. Na osnovi ljudskega izročila te sicer zelo nezanesljive »ustne pošte«, je motivu na panjski končnici in v ljudskem izročilu odrejeno njegovo pravo mesto, njegov pravi pomen, ki »govori za resničnost dogodka. Če je pozneje (druga polovica 19. stoletja) motiv le še simboličen — velik del krivde nosi uspavanka oziroma pregovor — gre to pripisati večji ali manjši časovni odmaknjenosti, ki je povečala možnost simboličnega pomena.

Navezanost motiva samo na naša slovenska tla mu daje svojevrsten pečat. Vsa vsebina pripovedi pa diha našega mirnega in potrpežljivega, toda biološko zdravega slovenskega kmeta-junaka pridnih rok.

Résumé

«LE PAYSAN SLOVÈNE BERCE LE FRANÇAIS»

Reminiscences à l'époque napoléonienne dans la tradition orale slovène

Les planches de devant des ruches, ornées d'images peintes à l'huile, sont une spécialité de l'art populaire slovène. Le Musée d'Éthnographie à Ljubljana possède un nombre considérable de ces devants représentant les sujets les plus différents. À côté de sujets religieux, les scènes de la vie quotidienne du peuple y sont assez nombreuses. La verve satirique du peintre populaire y a créé des caricatures plaisantes, mais on y rencontre aussi des scènes historiques, tirées de différentes époques du passé du peuple. L'occupation française, lors des «Provinces Illyriennes» (1809—1813), a bien inspiré l'artiste populaire qui en a reproduit le souvenir aussi dans les devants des ruches. L'auteur traite une de ces scènes rappelant le séjour des soldats napoléoniens au pays slovène. C'est une scène fort connue, celle où «le paysan berce le Français». On ne la trouve pas seulement sur les devants de ruche, on la rencontre, aujourd'hui encore, dans la tradition orale du peuple. Il s'agit, en effet, du fait qu'un paysan slovène a été obligé de bercer un soldat français, puisque celui-ci le lui avait ordonné. Le paysan le berçait donc et lui chantait une espèce de berceuse, dont un vers est devenu un proverbe slovène: «Vsaka reč en čas trpi — toute chose ne dure qu'un temps!» Enfin, le paysan a renversé le berceau; d'après d'autres variantes de l'anecdote, ce fut un officier français qui l'aurait fait.

La connexion directe de la scène peinte sur les devants de ruche avec l'anecdote dans la tradition orale est évidente. C'est bien celle-ci qui a rendu possible la juste interprétation du sens de ce sujet. Or, l'auteur constate qu'à l'image peinte et à l'anecdote racontée un événement réel a servi de base. Elle refuse donc l'ancienne opinion d'après laquelle ce motif ne serait qu'une parodie sur les enfants illégitimes que les jeunes filles et les femmes slovènes auraient eus avec les soldats français, lorsque ceux-ci séjournaient en Slovénie. En parlant de la tradition populaire, où même trois provinces réclament le «bercement du Français» (Gorenjsko — la Haute Carniole, Dolenjsko — la Basse Carniole, Primorsko — le Littoral), l'auteur peut localiser le bercement en Basse Carniole; c'est qu'elle a réussi à établir qu'on avait bercé le Français auprès des Mlakar, au Mrzlo polje, près de Stična.